

pa stoga vjerujemo da će knjiga biti zanimljiva i široj čitalačkoj publici. Bez obzira na motiv interesovanja, sigurni smo da će čitatelji u ovoj knjizi Dženite Sarač-Rujanac

pronaći argumentovane odgovore na pitanja koja su danas veoma aktuelna ■

Emina Pintol

Raif Dizdarević, Put u raspad. Stenogrami izlaganja Raifa Dizdarevića u raspravama iza zatvorenih vrata državnog i političkog vrha Jugoslavije.

Sarajevo: Institut za istoriju, 2011, 388 str.

Za mene kao stranca i čovjeka koji se bavi diplomatskim poslovima ova knjiga Raifa Dizdarevića je višestruko interesantna, kao, naravno, i njen autor, koji svoja izlaganja i diskusije od prije dvadeset ili trideset godina objavljuje za nas i buduće generacije. Ponekad političari pišu memoare ili dnevnike, gdje je u prvom planu prisutna naknadna pamet i na taj način sve može do izgleda vrlo pametno. Ovdje imamo nešto drugo – konfrontaciju političkih akata visokorangiranog političara-državnika s tadašnjom stvarnošću, bez ukrasa i specifične političke i formalne obrade, lišene izbacivanja mogućih neaktualnih dijelova, ili dijelova koji bi za nekoga danas mogli biti arhaični i bez neke političke vrijednosti. Dizdarević u ovoj knjizi objavljuje autentične tekstove svojih diskusija i baš zato treba da se posebno zahvalimo autoru. Taj autentični tekst, osim velikog značaja za historičare, politologe i sociologe, daje puno podsticaja za razmišljanje ne samo o prošlosti nego i o sadašnjosti i budućnosti, svakome ko uzme ovu knjigu u ruke.

Mene, kao čovjeka koji je dobar dio svog života preživio u bivšoj Čehoslovač-

koj, pri tome u sistemu koji smo zvali, kao i ovdje, socijalistički, posebno su iznenađile ove diskusije koje je Dizdarević prezentirao na raznim sjednicama državnog vrha tog sistema, kako iz sadržajnih tako i iz formalnih aspekata. Autor se u ovim tekstovima predstavlja jednim živim, ljudskim jezikom, malo pogođenim birokratskim doktrinarnim sistemom, koji je bio više-manje svugdje u našim zemljama na snazi, mada ste vi u Jugoslaviji bili dio tog sistema samo nekako fakultativno i imali ste zavidnu samostalnost i otvorenost prema svijetu. Jednostavno, siguran sam, niko od visokih funkcionera u tadašnjoj Čehoslovačkoj nije govorio tako živim jezikom kakav je slučaj s Dizdarevićem. Drugo, što se nameće kao važnije, jeste osnovni sadržaj publikovanih govora. Njihov glavni lajt-motiv je težnja ka demokratskim rješenjima, dogovoru, kompromisu, empatiji jednih prema drugima. To nije baš tipično za sistem koji je težio, kako smo mi to zamišljali, prema jednostavnim rješenjima, prema jednoj istini. Vidi se da imamo susret s političarem 1980-ih godina koji je vrlo ozbiljno shvatio da sistem zahtijeva temeljne promjene i reforme u demokrat-

skom pravcu. Ako je on tako govorio krajem 1980-ih godina, to možemo pripisati već proširenom trendu demokratizacije svugdje u tom dijelu svijeta, pa i u tadašnjem Sovjetskom savezu. Ali, Dizdarević je tim stilom i sadržajem govorio i početkom 1980-ih godina, kada to nije bio opći trend. Bio je otvoren, ali i tužan kad govori: "Kod nas je stvorena atmosfera, kad ne smijemo reći istinu o nekim našim promašajima u razvoju sistema. Čim se nešto do kraja ne dorekne, čovjek rizikuje da bude osumnjičen da je protiv samoupravljanja, protiv Federacije, protiv samoupravne socijalističke demokratije i tako dalje. Podlegli smo dogmatizaciji onoga čemu je imanentno stvaralaštvo". Vidimo, dakle, nedoktrinarni jezik visokog funkcionera na jednoj sjednici državnog vrha.

Iz tekstova koje je autor predočio iz razdoblja kad je bio visoki funkcioner tadašnje Socijalističke republike Bosne i Hercegovine jasno se vidi da se baš ovdje najviše osjećala opasnost od pojava rastućeg nacionalizma i da je tadašnje rukovodstvo Republike vodilo najviše računa o očuvanju jugoslavenske federacije. Organi Republike bili su inicijatori razgovora s rukovodstvima drugih republika o svim aktualnim pitanjama, s ciljem da se ide u susret prevazilaženju razlika. Raif Dizdarević je tražio da se Kosovo ne drži stalno na optuženičkoj klupi i tako izaziva neraspoloženje prema čitavom jednom narodu. U tekstovima koji se odnose na Aferu "Agrokomerc" autor upozorava da se ona koristi za napad na muslimanski narod i postavlja pitanje hoće li to neko vraćati na dnevni red jednom zauvijek riješeno pitanje nacionalnog identiteta Muslimana. Traži da se to odbije sa svom odlučnošću, svjestan da bi i najmanja nebudnost prema toj pojavi mogla skupo koštati Jugoslaviju. Još kao pred-

stavnik Bosne i Hercegovine u strukturama federalne vlasti, početkom 1980-ih godina, autor posvećuje mnoga svoja politička izlaganja ekonomskoj situaciji i tadašnjoj saradnji s MMF-om. To je zanimljivo štivo u svjetlu aktualnih informacija u tajnom memorandumu američkog Instituta za strateške analize "Stratfor" iz 2009. godine, u kojem se navodi da su ekonomske mjere štednje MMF-a nametnute bivšoj Jugoslaviji u predratnom periodu izazvale socijalne nemire koji su dijelom krivi za rat.

Za analitičare ovog vremena vrlo su vrijedni istupi autora u vrhovnim institucijama države iz razdoblja kada je bio šef jugoslavenske diplomatije. Obaveza mu je bila da informiše državni vrh o tome, kako je u svijetu shvatano to šta se dešava u krizom zahvaćenoj državi. Imamo kompletan pregled javnih i neoficijelnih, kao i tajnih stavova važnih svjetskih sila. Autor vrlo otvoreno informiše o ovim stavovima organe vlasti ne krijući neprijatne dijelove. Ne mogu zamisliti da u to vrijeme, recimo, čehoslovački ministar spoljnih poslova, koga se autor sigurno dobro sjeća i koji je bio vrlo inteligentan čovjek i sposoban političar, čak su ga neki zamišljali kao našeg Gorbačeva, na tako otvoren i hrabar način informiše tadašnji dogmatski državni vrh o tome kako je procjenjivano stanje u njegovoj zemlji od strane važnih faktora u inostranstvu. Šef jugoslavenske diplomatije početkom 1987. informiše Predsjedništvo da NATO procjenjuje kako je Jugoslavija ušla u akutnu kriznu situaciju koja svakog trenutka može eksplodirati, pretvarajući se u libanizaciju ili superbalkanizaciju. Ministar upozorava vrh države i na pitanje ljudskih prava, koja se stavljaju u prvi red od strane Zapada i kaže: "Mi ne treba da zadržavamo oči da je naš objektivni problem činjenica da imamo zaista dosta političkih

zatvorenika. Treba da računamo, da je to naše opterećenje“.

Ovaj dobro sređen set autentičnih dokumenata jeste temeljni materijalni dodatak kapitalnom djelu koje je autor pod naslovom *Od smrti Tita do smrti Jugoslavije* objavio prije nekoliko godina. Tu knjigu ja lično odavno shvatam kao priručnik namijenjen strancu, koji se interesuje pitanjem šta se to dogodilo s bivšom tako respektabilnom državom, priručnik koji stranca brani od toga da se zamota u paučinu na prvi pogled logičnih, ali proturječnih i jednostavnih interpretacija. Neko može kazati – imamo autentična stajališta, političke govore samo jednog od učesnika tih događaja, presudnih sjednica državnih i stranačkih organa. Mogli bismo relativizirati njihovu objektivnost, ako ne i historijsku vrijednost, ako bismo na sadržaje govora Raifa Dizdarevića gledali kao subjektivnu političku igru, nadmudrivanje, davanje lekcija, klasičnu političku borbu. No, u ovim tekstovima mi se susrećemo s pažljivim analizama stanja, težnjom prema razumijevanju svih aspekata i interesa drugih. Tako, recimo, u analizama stanja na Kosovu autor iz pozicije šefa države govori: “Ima, nažalost, suviše podataka da i dalje eskalira zulum i pritisak albanskog nacionalizma na Srbe i Crnogorce. Prenijeli su mi da u mnogim porodicama i mnogim mjestima stoje spakovani koferi i stvari mnogih porodica Srba i Crnogoraca i realna je opasnost da u jednom trenutku krenu. S druge strane, najviši predstavnik države govori, da je sve očiglednije organizovano djelovanje i srpskih nacionalista i zloupotrebljavanje teškog stanja, stradanja i nedaća Srba i Crnogoraca. To je igranje vatrom. To je opasna organizovana zloupotreba nezadovoljstva za šire političke destrukcije u nekoj ne dalekoj budućnosti. Ako se stvari

ovako nastave, sukobi mogu donijeti krvo-proliće. Dovoljno je da se u naelektrisanjoj atmosferi zapali samo jedna iskra, planuće velika vatra” – predviđa predsjednik Predsjedništva SFRJ u junu 1988. godine.

Čitajući alarmantne analize stanja krajem 1980-ih godina koje tadašnji najviši predstavnik države predočava državnom vrhu, nameće se jedno pitanje: da li bi tadašnji predsjednik, preko neke staklene čarobne kugle, znajući za krvavi ishod događaja, uradio tada nešto drugo od onoga što je uradio. Ja to pitanje ne postavljam samo iz kurtoazije prema ovome čovjeku. Ne postavljam ga iz apsolutnog uvjerenja da je i tada uradio maksimum mogućega da se stvari odvijaju na miran, demokratski način. Izgleda, a ovi dokumenti to i dokazuju, da je u tom rukovodstvu bio svojim pristupima u manjini koja nije imala snagu da uradi više. Uprkos cijeloj toj nadolazećoj tragediji, koja ga je zauvijek pogodila, savjest mu je, siguran sam, čista. Inače se ne bi usudio predočiti svoje tadašnje govore, političke akte i stajališta ovakvom sudu historije. Bivši državnik Raif Dizdarević, pogotovo zahvaljujući i tome da se dobar dio svoje političke karijere bavio međunarodnim odnosima, danas teško može imati premca, s obzirom na intenzitet političkih pregovora i broj diplomatskih susreta s većinom pripadnika samog vrha svjetskog političkog establišmenta druge polovine dvadesetog vijeka. Dizdarević je te svoje susrete na vrlo privlačan način zabilježio u svojoj vrijednoj knjizi pod naslovom *Vrijeme koje se pamti*. Živi su Kissinger i Bzezinski, Primakov i Gorbačov, ali oni ipak nisu imali priliku u svojoj prebogatoj političkoj karijeri da pregovaraju ili razgovaraju s tolikim brojem političara iz cijelog svijeta – to je bila privilegija predstavnika bivše Jugoslavije, koji su imali u podijeljenom svijetu

svugdje otvorena vrata.

Knjiga ima naziv *Put u raspad*, što čitaoca navodi da slijedi taj aspekt razvoja događaja. Ali, sadržaj knjige je daleko bogatiji. U svemu ovome puno je drugih aspekata i činjenica o tragičnom historijskom razdoblju zemlje, o idejama, pokretima, iluzijama, nadama, o društvenim zakonima, uspjesima, promašajima političkih subjekata, o cjelokupnom kompleksu koji u pojedinim razdobljima stvara historijske činjenice, historijske rezultate, ali formuliše također puno otvorenih pitanja fundamentalnog karaktera za sadašnjost i budućnost, naprimjer, razmišljanja gdje je i kakva je uloga pojedinca u velikim društvenim događajima, u revolucijama, ali i u skokovima historije. Da li pojedinac u ekstremnim prilikama ima više šansi da odigra pozitivnu ulogu ili je ovdje širi prostor za one koji negativno utječu na razvoj događaja? Kakva je uloga kolektiva, organizacija i tome slično?

Puno svakojakih vrsta stručnjaka širom svijeta izgradilo je uspješne akademske,

čak i političke i diplomatske karijere baveći se pitanjima raspada Jugoslavije i ukupnom krvavom tragedijom, pogotovo Bosne i Hercegovine u prvoj polovini 1990-ih godina. Preporučio bih njima da dopune svoja saznanja proučavajući ovu knjigu i samo im želim da se ne zastide za ono što su o tom predmetu sami napisali, kako su ga ocjenjivali, a kako su o njemu zaključivali. Autoru treba samo poželjeti da još dalje traga u svom bogatom privatnom arhivu i objelodani sve što može doprinijeti historijskoj istini.

Na kraju zbirke svojih dokumenata autor jasno govori – “nije mogla opstati država u kojoj je srušen temelj njegovog postojanja – ravnopravnost i zajednička volja“. A upravo su to temelji svake države, mada oni nisu nigdje dati jednom zauvijek. Odgovornost političara i državnika je u tome da se ovi temelji njeguju, obnavljaju, prilagođavaju vremenu. U tome je jedna od važnih poruka Dizdarevićeve knjige ■

Miroslav Mojžita

Stefano Petrungaro, *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004. godine*. Zagreb: Srednja Europa, 2009, 220 str.

Udžbenik kao najdostupnije nastavno sredstvo među učenicima, pored primarne funkcije prenošenja znanja, pogodno je i za širenje poželjnih ideoloških stavova i političkih uvjerenja. Učestvujući na taj način u političko-ideološkom odgoju omladine, on gubi strogo naučno obilježje te postaje djelo “između znanstvenog rada i knjige divulgovativnog karaktera” (str.

16). Zbog takvog njegovog profila, službene vlasti koriste udžbenike za promociju svojih ideoloških ideja, društvenih vrijednosti i svjetonazora koji primarno utiču na selekciju i prikaz historijskih ličnosti i događaja, odražavajući preko njih odgovarajuća vrijednosna značenja i učestvujući u konstruisanju poželjnog kolektivnog sjećanja. Svjesna činjenice da školske knjige